

GİRİŞ

KEN'AN RİFÂÎ'NİN HAYATI²

Ken'an Rifâî Hazretleri'nin ailesi aslen Filibeli olup Hacı Hasan Beyzadeler nâmıyla ma'rufdur. Babası Hacı Abdülhalim Bey, Posta ve Telgraf Nezâreti Sicil Baş Müdürlüğü'nden tekaüt olmuştu. Annesi Hatice Cenan hanımefendi ise Ken'an Rifâî'nin bütün hayatı boyunca te'sir ve nüfuzunu oğlunun üzerinde yürütebilecek derecede kâmile bir kadın idi. Ken'an Rifâî 1284/1867 yılında babasının Selânik'deki memuriyeti esnasında orada doğdu. Mektep çağına geldiği zaman Hacı Halim Bey'in memuriyeti İstanbul'a nakledildiğinden, önce Süleymaniye civarındaki bir ilk mektebe devama başladı. Bilâhare Alyans İzrailit ve Zârifî Rum îdâdîlerini bitirerek, Galatasaray Sultânîsi'ni bitirir bitirmez Posta ve Telgraf Nezâreti'ne mürâcaat ederek, 19 yaşında iken Balıkesir İdâdîsi Müdürlüğü'ne tâyin edildi. Ken'an Rifâî'nin ilk mühim memuriyeti bu îdâdî müdürlüğüdür. Burada idârî sahada büyük muvaffakiyetler gösterdiği gibi, yine burada Filibeli Ethem Efendi isminde bir Hak âşığı tarafından terbiyesi altına ve halka-i irşâda alındı. Onbir ay süren Balıkesir'deki memuriyetinde bir taraftan üstâdının telkinleri ile menâzili tarîkat ve diğer taraftan maârifçi olarak meydana koyduğu eserler üzerine Adana Maârif Müdürlüğü'nde dahi aynı gayret ve çalışma ile tanındı ve sevildi. Fakat çok geçmeden Manastır Maârif Müdürlüğü'ne nakledildi. Burada iken mürşîdi Ethem Efendi'den âdâbı tarîk hakkında son merhaleleri de

2 Kâzım Büyükaksoy'un eserin 1953 tarihli ilk baskısı için hazırladığı "Ken'an Rifâî'nin Hayatı" başlıklı yazıyı bazı düzenlemeler ve ilâvelerle bu yeni baskıya almayı tercih ettik. Eserleri ile ilgili bölüm ise yeniden düzenlenmiştir.

almış bulunuyordu. Bir müddet sonra Üsküp Maârif Müdürü oldu. Bütün bu resmî safhalar arasında Ken'an Rifâî'nin mânevî nüfuzu her an biraz daha ziyâdeleşerek bulunduğu muhitten dışarıya doğru yayılmaya başlamış ve her nereye gitse kendisine muîn ve müştak pek çok dostlar bırakmıştır; memuriyet îcâbı temas etmiş olduğu vâliler ve vilâyet erkânı, hemen hemen ona bende olacak kadar kendisine meclûb olmuşlardı. Bunlar arasında Manastır vâlisi, Hafız Paşa küçük bir örnektir.

Ken'an Rifâî yalnız etrafındaki münevver zümrelere tesir etmekle kalmamış, fakat halk arasına da girmek ve onları dahi cezbesi altına almak kudret ve kabiliyetini daha irşâda izin almadan vâsıl olmuş bir ehlullahtır. Üsküp'te Hazret-i Rifâî bendelerinden bir hanım, onun ilk ihvânı olmuş, bir müddet sonra Trabzon Maârif Müdürlüğü esnasında Trabzon'da halk arasında velî adıyla mâruf Ahmed Baba dahi kendisinin müridlerinden olmuştu. Trabzon Maârif Müdürlüğü'nü müteâkip, Numune-i Terakkî Mektebi Müdürlüğü'ne tâyin olundu, iki sene İstanbul'da ikâmetten sonra bu sefer bir işâret-i rabbânî ile Medine-i Münevvere'de Hamiddiyye Mektebi Müdürlüğü ile o belde-i mübârekeye gitti ve orada saâdeti uhreviyyeye vâsıl olup, üstâdı Ethem Efendi'nin tutuşturmuş olduğu şebçerağın ilhâmıyla menâzil-i turûku (tarîkat makamlarını) ikmal ve Şeyhülmeşayih Seyyid Hamza Rifâî'den nasîbini alarak tâc-ı sürûriye nâil oldu. Onun Hazret-i Fahri Kâinat delâletiyle bu yüce nasîbi elde etmesi, Seyyid Hamza Rifâî'nin şu ibâreleriyle sâbittir. Hamza Rifâî, Hazret-i Ken'an'a tarîkte ruhsatını verirken:

“Oğlum, bilmem ki ben mi senin şeyhinim; yoksa sen mi benim?” demekle Ken'an Rifâî'nin merâtipte vâsıl olduğu rütbenin yüceliğine pek güzel bir şekilde işâret etmiştir.

Ken'an Rifâî için bundan sonra maksad ve gaye artık şu memuriyet, bu rütbe değil, hakîkati tarîkat içinde âşıklara ve bağıryanıklara ibzal etmektir. O sebeple Medine-i Münevvere, bu ulvî belde, Ken'an Rifâî'nin elde ettiği nûru, dalâlet içinde yüzenlere el etmesi için bir mebd'e' bir hareket noktası olmuş ve İslâm'ın

en büyük merkezi İstanbul ki, o tarihlerde her cihetten zulmet içinde kalmış bir ülke idi, bu nur ile aydınlanmaya müsâid bir mersâ mahiyetini taşıyordu. İşte Ken'an Rifâi de Medine-i Münevver'e'den aldığı nûru bu zulmet âlud diyara el etmek üzere hareket ederek İstanbul'a geldi. Sanki onun getirmiş olduğu nur, bir taraftan teşne dillere can bahşederken, diğer taraftan bu mânevî nûrun maddî tezâhürleri arasında 1908 Meşrutiyeti ile insanlar, fikren dahi zulmetten kurtulmuşlar ve Meşrutiyet aynı zamanda Ken'an Rifâi'nin irşad evi olan dergâhın açılmasıyla da bir kat daha revnak bulmuştu. Bundan sonra Ken'an Rifâi'nin birçok mektep müdürlüklerinde ve yüksek sınıflarda Türkçe ve Fransızca hocalıklarında bulunduğunu biliyoruz. Fakat bunları burada zikretmek artık onun hayatının hikâyesinde yersizdir. Zîra o, hakîkatte en büyük mürşid ve muallim olarak henüz ebcedhan olan çocuklara değil; şeyhülislâmlara, patriklere, papazlara hakîkat-i ilâhiyyeyi öğretmektedir. Ken'an Rifâi'nin dergâhı, İstanbul'un en yüksek şahsiyetlerini dahi tatmin edecek derecede büyük bir mecma-i irfân olmuştu. Çünkü Ken'an Rifâi, bir fikrin veya felsefenin müteassıb bir nâşiri değildi. O hakîkat ve kemâlin mürebbsi idi. Bu sebeple hitap ettiği insanlar arasında muhtelif cemiyetlere mensup şahıslar, hiç kaçınmadan bir araya gelebilirdi. Burada istenecek yegâne maksad hakîkatullah idi.

7 Temmuz 1950 tarihinde seksen iki yaşında olduğu halde mübârek gözlerini dünyaya kapadı. Cismi mübârek Merkez Efendi kabristanına defnolundu. Ken'an Rifâi, bütün hayatı boyunca haliyle, kalemiyle mensup olduğu cemiyete ve beşeriyete hizmetten ve onu tarîki ihlâsa sevketmekten başka bir gaye gütmeyen insanların en temizi ve mükemmeli olarak yürüdü. Rûhunu çok genç yaşlarda ihâta eden Allah ve peygamberler sevgisiyle bütün insanlık tarihi boyunca nümune-i imtîsâl olacak bir zattır. O bu âlemden ayrılırken uhdesine tevdi edilen vazîfeyi ikmal etmiş, irşad halkasına teslim edilen âşıkları nurlandırmış ve böylelikle gelecekteki nesillerin idrak edebileceği semereyi verecek olan tohumları ekmişti.

Ken'an Rifâi'yi bu kısa hal tercümesi içinde tamamen aksettirmek mümkün değildir. Onun bütün cephelerini ve her hususdaki kemâlini belirtmeye kalemimiz muktedir değildir. Burada atıktaki nesillere bırakmış olduğu eserleri zikrederek ve bu kitapta Mesnevî şerhlerine ait notlarını hulâsa ederek, kendisine karşı âcizâne bir hizmette bulunabilmişsek ne mutlu!

2. ESERLERİ

Kendisine ait basılmış ve basılmamış eserler mevcuttur. Bunlar:

a. Muktezâ-yı Hayat (İstanbul, 1308) Balıkesir'de bulunduğu sırada hazırladığı fen ve tabiat bilgisi kitabı mahiyetinde bir eserdir. Müellif mukaddimede eseri, Fransızca kitaplardan tercüme ederek hazırladığını söyler.

b. Rehber-i Sâlikîn (İstanbul, 1327): Tarikat usûl ve âdâbına dâir bir risâledir.

c. Tuhfe-i Ken'an (1327) 340 kadar hadîsin ve İmam Bûsiri'nin *Kasîdetü'l bürde'sinin* yine nazmen tercümesidir. Ayrıca müellifin bazı ilâhîlerini ihtivâ etmektedir.

d. Ahmed er-Rifâi (İstanbul 1340): Ahmed er-Rifâi ve tarikatı hakkında Türkçe'de yazılmış en geniş eserdir. İçinde müellifin bazı ilâhîleri de bulunmaktadır. Sonuna Ahmed er-Rifâi'nin 52 hizbi eklenmiştir. Eser Mustafa Tahralı tarafından gözden geçirelerek yayına hazırlanmış ve Cenab Vakfı Neşriyatı'dan 2008 yılında tekrar basılmıştır.

e. İlâhiyât-ı Ken'an (İstanbul, 1341): Yukarıda adı geçen iki eserdeki ilâhîlerle birlikte diğer şiirlerini ihtivâ etmektedir.

Manzûmelerin büyük çoğunluğu aruzla yazılmıştır. Sünbül Efendi ve Merkez Efendi için yazdığı iki manzûme Hattat Aziz Efendi tarafından büyük birer levha halinde yazılmış ve bu zatların sandukalarının baş ucuna konulmuş olup, hâ-

len mevcûttur. Kitabın ikinci kısmında bizzat kendisinin, bestekâr İzzettin Hümâyî Elçiođlu ve Muallim Kâzım beylerin bestelediği yetmişbeş kadar ilâhînin notası verilmiştir.

Eserin Yusuf Ömürlü tarafından hazırlanan ikinci baskısında yeni bestelenmiş bazı ilâhîlerle ilk baskıda yer alan ilâhîlerin sadece bestelenmiş olanlarına yer verilmiş (İstanbul,1974) Yusuf Ömürlü ve Dinçer Dalkılıç'ın yaptığı son baskısında ise (İstanbul,1988) günümüz bestekârlarının bazı bestelerinin notaları ilâve edilerek, bestelenmiş eserlerin notaları ve Ken'an Rifâî'nin bütün manzûmeleri biraraya getirilmiştir.

f. Şerhli Mesnevî-i Şerîf (İstanbul 1973, 2000) Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin birinci cildinin şerhi olan eser, dergâhtaki Mesnevî derslerinde Ziya Cemâl Büyükkaksoy, Semiha Cemâl ve Sâmiha Ayverdi gibi talebelerinin tuttuğu notların daha sonra bir heyet tarafından karşılaştırılarak bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş derleme, bu heyette bulunan Nihat Sâmi Banarlı'nın kalemıyla günümüz Türkçe'sine kazandırılmıştır. Mesnevî şerhleri içerisinde husûsî bir kıymeti olan eser, çağımızın dînî tasavvufî nesir Türkçe'sine güzel bir örnektir.

g. Sohbetler: (Haz. Sâmiha Ayverdi, iki cilt Ankara, 1991-1992, tek cilt İstanbul 2000) Ken'an Rifâî'nin damadı Ziyâ Cemâl Büyükkaksoy'un 1922-1925 yılları arasında dergâhta tasavvuf sohbetlerinden 'Selâmlık notları' başlığı ile tuttuğu notlar ve Ziyâ Cemal Bey'in kız kardeşi Semiha Cemâl ile Sâmiha Ayverdi'nin aile içindeki tasavvuf sohbetlerinden derlediği notlardan meydana gelmiştir. Ayrıca "*Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*" adlı kitabın sonunda, Ken'an Rifâî'nin sohbetlerinden derlenmiş bir bölüm bulunmaktadır. Sâmiha Ayverdi'nin "*Dost*" adlı eseri Ken'an Rifâî hakkında yazılmış bir biyografi olup bu ki-

tapta Sâmiha Ayverdi ve Semiha Cemâl'in sohbetlerinden derlediği notları ihtivâ etmektedir.³

h. Kırk Derste Arapça (1316): Kendilerinin Medine'de bulunduğu sırada kaleme aldığı bu eser son derece pratik bir yöntemle Arapça öğretmeye yönelik bir kitaptır. Eser Osmanlıca olarak yazılmış olup, Latin alfabesiyle basılmıştır.

“Fakat onun asıl eserleri, insanlardır. Bütün ömrünce ve bütün samimiyeti ile, acz ve yokluk bâbında kalmış, fâili mevcûdu Hak bildiğinden, etrafındakileri de bu tevhit cennetinin birlik ve huzuruna dâvet etmiş ve getirmiştir.

Ululuğunun rehberliğinin şânı, insan oğluna hakikati göstermek, doğruyu söylemek, birliğe ve gerçeklere çağırarak değil midir?”⁴

3. KEN'AN RIFÂÎ'NİN MESNEVÎ SOHBETLERİ VE KÂZIM BÜYÜKAKSOY

Ken'an Rifâî, Fatih Hırka-i Şerif'teki Ümmü Ken'an Dergâhı'nda 1908-1925 yılları arasında, haftanın belli günlerinde Mesnevî takririne/okumalarına devam etmiştir. Bu takrirlerin İsmâil Ankaravî Rusuhî'nin metni esas alınarak sistemli bir şekilde devam ettiği bilinmektedir. Konuyla ilgili olarak Kâzım Büyükkaksoy şu bilgileri veriyor:

“Dergâhta cuma günleri ikindiye yakın mukabele ve zikre başlanmadan önce Mesnevî dersi verir, kendi eseri olan ilâhîler güzel sesli zâkirler tarafından okunur ve vecd içinde dinlenirdi. Kenan Rifâî Hazretleri'nin dergâhına İstanbul'un en yüksek şahsiyetleri, muhtelif tarikatların şeyhleri de gelirlerdi. Bu irfan toplantılarında yapılan sohbetler ve Ken'an Rifâî Hazretleri'nin

3 Mustafa Tahrallı, Ken'an Rifâî, DİA, C.XXV, s. 254 vd.

4 Sâmiha Ayverdi, *Dost*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2010, s. 40.

herkesi tatmin eden veciz konuşmaları can kulağıyla dinlemeye degecek bir nitelik taşırdı.”⁵

1925 yılında tekke ve zâviyelerin kapatılması ile ilgili kararın ardından, Ken’an Rifâî Mesnevî takrirlerine aile ve yakın çevresinin katıldığı husûsî bir sohbet halkası içerisinde devam etmiştir.

Ümmü Ken’an Dergâhı’nda cuma günleri devam eden “Mesnevî takrirleri”ne ait ilk derleme Kâzım Büyükkaksoy tarafından yapılmış ve “*Mesnevî Hatıraları*” adıyla 1952⁶ yılında basılmıştır. Derlemede Mesnevî’nin bütün ciltlerinden seçilmiş çeşitli hikâyeler yer almaktadır. Osmanlıca olarak tutulan sohbet notlarının Latin harflerine çevirilmesi ile ortaya çıkan bu eser yayınlanırken, dil üzerinde bir değişiklik ya da sadeleştirme yapılmamıştır. “*Mesnevî Hatıraları*” aynı hassasiyetlere dikkat edilerek 1963 yılında ikinci olarak basılmıştır. Söz konusu derslerin bir bölümü de kendisinin vefatından sonra başta Sâmîha Ayverdi olmak üzere bir grup seçkin öğrencisi tarafından bir araya getirilmiş ve Nihat Sâmî Banarlı’nın günümüz Türkçesine uyarlamasıyla ilk olarak 1970 yılında Hülbe Yayınları tarafından basılmıştır. Derleme Mesnevî’nin yalnız birinci cildine ait şerhi ihtivâ etmektedir.

Kâzım Büyükkaksoy’un meşrebi hakkında kendilerinden uzun yıllar mûsikî meşkeden Emre Ömürlü şu bilgileri kaydediyor:

“Hâfız Kâzım Büyükkaksoy, rind meşrep, Ken’an Rifâî Hazretleri’nin “Kırklar’dandır” diye buyurdıkları, celâl ve cemâl vasıflarını kendisinde, kudret ve şefkatiyle toplamış, kudretli ve fakat aşk ve mahviyet sahibi, nüktedan bir mübârek olarak, yakın uzak etrafında hürmet ve muhabbet duyulan bir şahsiyet idi. Sâf bir gönlü olduğu söylenir ve kırılmaması gerektiği, bazı yaşanmış hâdiselerle de teyidle, dile getirilirdi.

5 Kâzım Büyükkaksoy, *Hak Yolunun Önderleri*, Eskişehir Küttüphânesi, İstanbul 1973, s. 510-511.

6 Kâzım Büyükkaksoy, *Mesnevî Hatıraları*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1953.

En büyük husûsiyetlerinden biri olarak zikredilen edebiyatla süslenmiş şahsiyetiyle, kendisi, hayatı boyunca, aynı zamanda müşidi olan Ken'an Rifâi Hazretleri'nin, doğrudan gözüne bakmamıştır. O kadar ki; Hazret-i Ken'ân'ın ziyaretine gittikleri haftalık görüşmelerinde, peder-i âlilerine haftalık havâdisleri naklederken, bir sandalyeye oturduğunu, arkasına yaslanarak oturmadığı gibi, önünde bulunduğu zâtın haşyetinden, gözleri yerde, sandalyenin bir köşesine iliştiğini kendisi anlatmıştır. Bir keresinde, yine böyle haftalık ziyaretlerinden birinde; Efendi Hazretleri'ne uzun süredir uğrayamamış bir şahıstan, özür ve bahâne dolu, bir selâm iletirken, önce Efendi Hazretleri'nin başını pencereye çevirmesiyle, bu selâmdan hoşnutsuzluklarını hissedip, sonra da şöyle bir hitapla sarsıldığını anlatmıştır: “Oğlum! Oğlum! Bütün İslâm âlemi, zorluk ve meşakkatine rağmen, aşk ve muhabbet ile, her sene o mübârek topraklara gitmekte. Değil mi ki, Hakk'ın bir vechesi olan müşid cânibine varıp, kemâl-i edeb ile onbeş dakika oturmak, nice hacdan efdâldir. Bir daha o şahsı görürsen, ondan domuzdan kaçır gibi kaç”.

Hâfız Kâzım Büyükaksoy, daha çok sesiyle sanat icrâcısı olarak tanınmış ve klâsik mevlid icrâsının son temsilcisi olarak addedilmiştir. Kitapları, Hz. Peygamber'e ve O'nun vârisleri olan Ehl-i beyt'e ve evliyâullâha, muhabbetinden dolayıdır.

Arzu Eylül Yalçınkaya

Kâzım Büyükkaksoy'un, 1952 yılında eserin ilk baskısı için hazırladığı önsözü buraya almak isteriz:

“Büyük mutasavvıf Hazret-i Mevlânâ'nın (r.a) ölmez eseri olan *Mesnevî-i Şerîf*ten, pederim Ken'an Rifâî'nin 1324/1908 senesinden 1341/1925 senesine kadar tedrisi sıralarında zaptedilmiş olan değerli notlarından bazılarını vatan evlatlarına bir hizmet etmek ve yâdigâr bırakmak emeliyle bu kere yayınlanmasına teşebbüs olundu. Tevfik ve inâyet büyük Allah'tandır.

Bu sûretle Mesnevî'nin taşımakta olduğu binbir esrar perdesinin yüzünden birinin örtüsünü kaldırmaya muvaffak olabilirim bana ne mutlu.”

Mesnevî'ye başlarken

“Tû megû mârâ bedân şeb bâr nîst
Bâ kerîmân kârâhâ düşvâr nîst” (Dîvân-ı Kebir)

(Deme o şah huzurunda kabulümüz olmaz

Büyüklerle hiçbir iş düşvar (zor) olmaz)

Hazret-i Pîr (r.a) buyuruyor:

“Ey kendisinin bir nebze ilmi suyu ile iftihâr eden (övünen) kimse! Ve benim bilgim var, ibâdetim var, tâatim var; herkesten ziyâde (fazla) bol bol ihsanlar (bağışlar/iyilikler) ederim fikrinde olan biçâre (zavallı). Yürü o bî-zeval olan (ebedî/bâkî) pâ-dişâhın; muhabbet-i zâtî (O'nal/zâtına has muhabbet) ve tecellî-i ahadiyyesine (birlik tecellisine) nâil olmaya (erişmeye) çalış ki, onun sıfâtı cennetlerine ve zâtî firdevslerine ve ne kadar hesap-sız envâr-ı maânî (mânâ nurları) ve hadsiz ve nihâyetsiz esrâr-ı rabbânî (rabbânî sırlar) denizleri cereyân etmektedir (akmaktadır). O ahadiyyet deryâsı (birlik denizi) öyle nihâyetsiz bir denizdir ki: Bütün dünyâda mevcûd insanların ilim ve ibâdetleri, hayrât ve hasenâtı (iyi ve güzel işleri) o deryâda bir katre (damla) bile değildir. Eğer sen felâh ve necat (kurtuluş) ve Hakk'ın rızâsını istersen, yürü o deryâ sâhibi olan ulu sultanların ayağı toprağına yüz sürmekte acele eyle ki, hakâyık-ı esrâr-ı ilâhiyeyi (Allah'a âit sırların hakikatlerini) onların vücûdu aynasında temâşâ edebilesin (hayranlıkla seyrededilesin). Ve nazar-ı teveccühü tahtından feyezân eden (Hak nûru ile yönelen bakışından coşan), taşan muhabbet nehirlerini ve lisânı altından ve sözleri deryâsından zuhur eden, coşan ilim ve mârifet cûybârını (ırmağını) ve dîdesinden, gözlerinden nebeân eden (kaynayan) lü-